

Dorovský, Ivan

Recepce lidové slovesnosti jižních Slovanů v Uhrách

In: Dorovský, Ivan. *Balkán a Mediterán : literárně historické a teoretické studie*. 1. vyd. V Brně: Masarykova univerzita, 1997, pp. 162-176

ISBN 8021015322

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126245>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECEPCE LIDOVÉ SLOVESNOSTI JIŽNÍCH SLOVANŮ V UHRÁCH

Zájem balkánských slovanských a neslovanských národů o lidovou slovesnou tvorbu zesílil zejména v 19. stol. Objevily se mj. sborníky lidových písní V. St. Karadžiče, články J. I. Venelina o bulharských lidových písních, slovanské lidové písně F. L. Čelakovského, historicko-etnografické práce P. J. Šafaříka aj. Lidové písně slovanských národů v překladech J. G. Herdera, J. W. Goetha, Jacoba Grimma, Talvj, A. Ch. Vostokova aj. vyvolaly v tehdejší Evropě senzaci a ukázaly, jaké hodnoty mají lidové písně slovanských národů.

Můžeme říci, že je poměrně dobře prozkoumáno pronikání a recepce makedonské, bulharské i srbské lidové slovesné tvorby zejména ve slovanských zemích (v Čechách, na Slovensku, v Rusku a jinde). Značnou pozornost věnovali čeští a slovenští slavisté, bulharisté a balkanisté překladům lidových písní i prozaických textů ze sborníku *Bългарски народни песни* bratrů Dimitra a Konstantina Miladinových do češtiny nebo slovenštiny.¹

V této kapitole pojednáme o pronikání a recepci především makedonské lidové básnické a prozaické tvorby do neslovanských zemí, zejména v Uhrách. Slovanská i neslovanská folkloristika a literárněvědná slavistika věnovala dosud totiž její recepci např. v Maďarsku, ale i v Řecku, Rumunsku, v Německu i Rakousku pouze okrajovou pozornost.

Bulharsko-maďarské, makedonsko-maďarské i maďarsko-balkánské kulturní styky a vztahy v minulosti nebyly dosud bohužel předmětem zájmů ani našich, ani balkánských a jiných odborníků. Pouhá deklarativní konstatování, že také Budín i Pešt sehrály významnou úlohu v rozvoji literatur a kultur jižních Slovanů, otázku nijak neřeší. Připomeňme, že se např. v univerzitní tiskárně, v tiskárně T. Tratnera v Pešti a Budíně, v tiskárnách ve Vídni i v tiskárnách jiných rakousko-uherských měst tiskly knihy, učebnice i sborníky lidových písní bulharských, srbských, řeckých i makedonských autorů.²

-
- 1 Podrobnější literaturu viz Dorovský, I.: *Makedonská lidová slovesnost v Čechách*, SPFFBU, D 17/18, Brno 1971, s. 93–118. Týž: *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*, Brno 1973. Týž: *Recepce na deloto na Marko Cepenkov vo Čechija*. In: Simpozium posveten na životot i deloto na Marko Cepenkov, Skopje 1981, s. 57–67. Týž: *Recepce makedonské lidové slovesnosti na Slovensku*, Slovenský národopis, roč. 39, Bratislava 1991, čís. 2, s. 185–190.
 - 2 V Pešti vyšly např. knihy Joakima Krčovského, Kirila Pejčinoviće, Todora Chruleva, první knižní vydání *Dějin slovanských Bulharů* (Istorija slavjanobolgarskaja)

Díky početné srbské komunitě v jižních Uhrách se o srbské, chorvátské i slovinské literatuře a kultuře vědělo v Uhrách mnohem více, než řekněme o literatuře a kultuře bulharské. Informace o ní bývaly v 19. stol. v neslovanském prostředí spíše sporadické. Např. maďarský překladatel a popularizátor slovanských literatur Gábor **Kazinczy** (1818–1864) uveřejnil v roce 1841 časopisecky obšírnou stat' o bulharském písemnictví a osvětě.

V druhé polovině minulého století projevila zájem o dějiny, etnografii, folklor, faunu, flóru národů Balkánského poloostrova řada evropských vědců, cestovatelů, literátů, folkloristů, archeologů, geologů, historiků i politiků. Byli mezi nimi také mnozí příslušníci maďarské národnosti. Tak např. Gustav **Wenzel** shromáždil, zpracoval a roku 1870 vydal četné dokumenty, mj. také o Ochridském patriarchátu.³ *Dějiny národa bulharského*⁴ zakladatele české balkanistiky Konstantina **Jirečka** (1854–1918) vyšly zároveň česky a německy (1875–1876). V nich český vědec evropského formátu pojednal rovněž o srbských a makedonských dějinách, neboť některé jeho výklady (kapitoly) mají širší balkánský charakter. Jirečkův spis byl přeložen mj. také do maďarštiny (1889), která byla tehdy druhým úředním jazykem v Rakousko-Uhersku.⁵ V souvislosti s hercegovským (1875) a bulharským dubnovým (1876) povstáním, s rusko-rumunskotureckou válkou a s tzv. východní otázkou vůbec byl Balkán středem pozornosti evropské a tudíž také maďarské společnosti.

Zásluhy o poznávání a rozvoj slovanské etnografie a folkloristiky včetně studia lidové slovesné tvorby jižních Slovanů mají nejen např. slavisté J. **Dobrovský**, P. J. **Šafařík**, F. L. **Čelakovský**, I. I. **Srezněvskij**, V. I. **Grigorovič** aj., nýbrž také někteří maďarští vědci. Z nichž uvedme především historika a cestovatele Felixe **Kanitze** (1829–1904), kterého K. **Jireček** nazval „*Kolumbem Balkánského poloostrova*“.⁶

Básnická a prozaická lidová slovesná tvorba i národopis balkánských slovanských a neslovanských národů, včetně makedonských lidových písní a pohádek (jež v minulosti byly mylně uváděny jako bulharské), upoutala pozornost také několika maďarských odborníků.⁷ V šedesátých až devadesátých letech minulé-

Paisije **Chilendarského** pod názvem *Carstvenik*, které připravil Christaki **Pavlovič** aj. Ostatně také **Kollárova Slávy dcera** vyšla poprvé v Pešti.

3 **Wenzel**, G.: *Arpádkori új Okmánytár*. VIII. k., b 1261–1272. I. Pest 1870. *Néhány adat Bulgária egykori történetéhez*. Viz ještě: **Strausz**, A.: *Emerich von Frivaldszky várchu florata i faunata na Bálgarija i na Balkanskija poluoströv*, SNUNK, kn. VIII, Sofija 1892, s. 315–336.

4 **Jireček**, K.: *Dějiny národa bulharského*, Praha 1876. *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876.

5 **Jireček**, K.: *Bolgárok terténete*, Budapest 1889.

6 **Kanitz**, F.: *Donau-Bulgarien und der Balkan. Historisch-geographisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860–1875*, Leipzig 1875, 1879.

7 **Radev**, S.: *Bejla Erjodi i Adolf Štraus za bálgarskata narodna kultura*, So-

ho století to byli kromě Gézy **Czirbusze** (1853–1923), který vydal „*etnografickou skicu*“ o Bulharech v jižních Uhrách (1882), a již uvedeného F. Kanitze další dva vědci: Dr. Béla **Erödi** (1846–1913) a Adolf **Strausz** (1853–1944). První z nich byl původně zaměstnán jako tlumočník na stavbě železniční trati vedoucí přes Bulharsko na Přední východ, kterou realizovala vídeňská firma velkopodnikatele barona Moritze Hirsche von Gereuth. Adolf **Strausz** navštívil Bulharsko poprvé v roce 1884 a v dalších letech pak z iniciativy Istvána **Buriana** (1851–1922) systematicky zapisoval a studoval mj. také lidovou slovesnou tvorbu balkánských slovanských i neslovanských národů. Politik a později ministr I. **Burian**, který byl nejdříve mj. konzulem v Moskvě (1882–1886) a pak v Sofii (1887–1895), patřil k prvním maďarským diplomatům, který upozornil na některá významná díla tehdejší bulharské literatury a na krásu a hodnoty bulharských lidových písní.

Zpočátku turkofilsky orientovaný novinář a polyglot (mluvil údajně dvaceti jazyky, mj. persky, turecky a novořecky) B. **Erödi** sestavil a v roce 1892 vydal sbírku lidových písní pod názvem *A Balkán felszigeti népek költészetéből* (Z lidové tvorby národů Balkánského poloostrova).⁸ Jeho cílem bylo seznámit maďarsky mluvící zájemce s lidovou poezií národů uvedené části starého kontinentu, neboť lidová slovesná tvorba balkánských národů byla pro něj mimořádným objevem, který změnil jeho vztah k Slovanům vůbec a k jižním Slovanům zvláště. A bylo přirozené, že Erödiho sbírka „**balkánských**“ lidových písní vyvolala mimořádný zájem čtenářů a v průběhu jediného roku vyšla třikrát.

Všestranně nadaný badatel a novinář Béla **Erödi**, který již v roce 1868 procesoval Přední Východ, Řecko, Egypt, Albánii a Bulharsko (ovšem např. také Francii, Anglii, Itálii), byl lidovou písní balkánských národů doslova unesen. „*Když jsem žil a cestoval po Bulharsku, začal jsem studovat vedle jazyka lidu také jeho lidovou poezii, neboť jsem si hned povšiml, že tenhle národ má mimořádné bohatství lidových písní. /.../ Když jsem se s bulharskými lidovými písněmi seznámil a zamiloval jsem si je, s opravdovou zvědavostí jsem se pustil do studia příslušného textu. K tomuto účelu jsem studoval nejen otázky jazyka, nýbrž jsem využíval každé příležitosti také k nejčistším setkáním s lidem. Tenhle lid je totiž nevyčerpatelným zdrojem písní.*“⁹

Maďarský badatel a obdivovatel lidové slovesnosti B. **Erödi** začal, podobně jako počátkem šedesátých let minulého století český jazykovědec Jan **Gebauer** (1838–1907), „*s opravdovou zvědavostí*“ studovat jazyk lidových písní. Nejprve začal lidové písně, legendy, zvyky a obyčeje zapisovat. Poté se seznámil se sborníky lidových písní Stefana **Verkoviče** a bratří **Dimitra** a **Konstantina Mi-**

fija 1990.

8 **Erödi**, B.: *Balkán-felszigeti népek költészetéből*. Budapest 1892.

9 Tamtéž. Cituji podle S. **Radeva**, cit. dílo, s. 51–52.

ladinových.¹⁰ Poté začal makedonské (a bulharské) lidové písně hned překládat do maďarštiny a uveřejňovat je nejprve v tehdejších maďarském periodickém tisku.

Z toho, co jsme dosud napsali, vyplývá, že zájmy maďarského badatele a folkloristy B. Erödiho byly značně široké. Vraťme se však ke sborníku *Z lidové poezie národů Balkánského poloostrova*, o němž jsme se již jednou zmínili. Sborník obsahuje kromě rozsáhlého úvodu (téměř třetina knihy) celkem 69 překladů lidových písní do maďarštiny. Z nich je 13 makedonských (a bulharských) lidových písní, 12 albánských, 29 novořeckých, 13 tureckých a pouze 4 srbské lidové písně.¹¹

V rozsáhlém úvodu k úvedené sbírce B. Erödi podal značně výstižnou charakteristiku lidových písní balkánských slovanských a neslovanských národů, uvedl některé rysy, které jsou společné všem nebo většině lidových písní nebo se naopak vzájemně liší, aby pak na závěr konstatoval, že se lidové písně balkánských národů vzájemně „přetavují“ jedna v druhou. Erödiho úvod k vlastním překladům lidových písní znamenal patrně první maďarsky psanou studii o lidové poezii balkánských národů, v níž se mj. pokusil také srovnat balkánské slovanské lidové písně s maďarskými písněmi a ve které dospěl k závěru, že v Maďarsku převládají písně o lásce a vínu, kdežto jsou méně zastoupené romance a balady.

Sborník maďarských překladů lidových písní balkánských národů se setkal s kladnými recenzemi v tisku. Byl označen za velký úspěch, neboť obsahoval v „*dokonalém básnickém překladu mnoho krásných a zajímavých příkladů albánských, bulharských, charvátských, srbských a novořeckých lidových písní*“.¹²

Jednotlivé lidové slovesné texty jsou v Erödiho sborníku zařazeny podle abecedy země (národa), z níž pocházejí. Dodejme, že překladatelovy poznámky o bulharských lidových písních platí také pro lidové básnické texty z Makedonie. A to mimo jiné také proto, že se sám B. Erödi domníval, že na území „*od Moravy, Ochridského jezera a Albánie až po Egejské a Černé moře, až k Dunaji a Dobrudži*“ žijí Bulhaři. Když Erödi psal o lidové slovesné tvorbě „*v Turec-*

10 Verkovič, S.: *Narodne pesme makedonskih bugara*, Beograd 1860. Miladinovi, D. a K.: *Balgarski narodni pesni*, Zagreb 1861. Fototipno izdanie, Sofija 1981.

11 „*Bulharská*“ část sborníku B. Erödiho začíná např. písní *Preobrazuvaniето na Jana*. Je to ovšem makedonská lidová píseň, která je v cit. díle Miladinových uvedena pod názvem *Jana Kukavica* (čís. 19, var. 261). Píseň *Svirač i samovila* je z Bitolska, píseň *Stojan i rusalka* je v cit. díle Miladinových (čís.61), píseň *Gino i Petra* je u Miladinových pod názvem *Gino Anaruče i Petra chubava* (čís. 91), píseň uvedena jako *Pomsta mladého junáka* je u Miladinových a její název zní *Korun, Kondofila i Kostadin* (čís. 90). Erödi převzal ze sborníku bratří Miladinových některé další písně, změnil však v překladu jejich název. Proto se velmi těžko zjišťují.

12 Erödi, B.: cit. dílo, s. 36. Též Radev, S.: cit. dílo, s.85.

ku“, měl na mysli především tvorbu národů evropské (balkánské) části turecké říše. A v neposlední řadě také proto, že sám překladatel zdůrazňoval, že podobné lidové písně se zpívají „*nejen v severním Bulharsku a Východní Rumelii, nýbrž také v Makedonii, zvláště na jih a na východ od Kosova pole, od Rodop až k Soluni*“. Podle Erödiho přitom „*nejsvěráznější jsou písně, které zpívá obyvatelstvo Rodop a na jih od nich až k Soluni*“. A nejednou zdůrazňoval bohatství makedonských lidových písní.¹³

Bulharská část sborníku začíná např. písní *Proměny Jany*, což je lidová píseň z Kukuše (Kilkis, dnes na území Řecka), kterou Erödi patrně převzal ze sborníku bratří Miladinovových, kde je uvedena pod názvem *Jana kukavica*.¹⁴ Rovněž píseň *Svirač i samodiva* je makedonská z Bitoly. Když Erödi psal o albánských lidových písních, poznamenal, že jejich tvůrci z údolí Drimu, Vardaru a Moravy byli pod vlivem místních, tj. makedonských lidových písní. Proto je považoval, poněkud ovšem neprávem, za „*ohlasové*“.

Béla Erödi srovnával balkánské slovanské lidové písně nejen s podobnou maďarskou lidovou poezií, nýbrž také s podobnými albánskými a podobnými novořeckými lidovými písněmi. Srovnával zejména hajducké a kleftské lidové písně, které řadil k písním historickým.¹⁵ Přitom odmítl často tradovaný názor, který zastával mj. také jeho předchůdce Felix Kanitz, že se v zemích, kde lid žil v těžké porobě, nezpívalo. Erödi se právě na Balkáně přesvědčil, že se naopak staletá poroba balkánských národů výrazně odrazila v jejich lidových písních. V nich je podle jeho zjištění mnoho smutku, bolu, utrpení a hrdinství.

Maďarský překladatel a badatel nemohl nepostřehnout, že je na Balkáně mnoho srbských, bulharských a makedonských lidových písní o králevici Markovi. „*Ať jsme na Balkáně odkryli jakýkoli tunel nebo velkou jeskyni, obyvatelstvo nám hned vyprávělo, že v nich žije králevic Marko. Na mnoha místech vesničané ukazovali cizincům velké kusy skal nebo těžké balvany, které králevic Marko házel a dokonce ukazovali na nich otisky jeho obrovských rukou*“ – psal B. Erödi.

Od počátku šedesátých let minulého století tak B. Erödi svými četnými články, překlady a zápisy lidových písní balkánských národů zahájil v Maďarsku (a v Uhrách vůbec) zvláštní široce koncipovanou tradici, jaká s výjimkou českých zemí a Slovenska neexistovala v té době snad v žádné jiné evropské zemi.

Béla Erödi navázal v sedmdesátých letech na Felixe Kanitze, který pobýval a bádával v Bulharsku v šedesátých a na počátku sedmdesátých let 19. století. Na Erödiho zase koncem osmdesátých let navázal třetí jejich rodák, univerzitní profesor se širokými zájmy Adolf Strausz. Studoval etnografii, lidovou sloves-

13 Radev, S.: citr. dílo, s. 91.

14 Miladinovič, D. a K.: cit. dílo, fototipno izdanie, Sofija 1981, s. 19.

15 Viz mj. Stojanovič, M.: *Hajduci i klefti u narodnom pesništvu*, Beograd 1984. Viz též mou recenzi in: *Národopisné aktuality*, 24, Strážnice 1987, čís. 1, s. 45–47.

nou tvorbu a hospodářský rozvoj zemí Balkánského poloostrova. Z této oblasti uveřejnil desítky knih, studií a článků a přeložil několik stovek lidových písní. Podobně jako pro četné rakouské, maďarské, české, slovenské a německé autory také pro A. Strausze představoval Balkán zájmovou sféru, do níž by mnohí proniknout a rozvíjet se rakousko-uherský finanční a průmyslový kapitál.

Adolf Strausz je autorem četných maďarsky nebo německy psaných odborných prací mj. o bulharském průmyslu, etnografii, mluvnice pro školy a samouky (1886, 1892, 1893)), knih o průmyslu v Bosně, o Rumunsku (1899), Srbsku (1903), Turecku (1905), o Balkánském poloostrově (1913) a Osmanské říši aj. Několik jeho prací se týká otázek sionistického hnutí a židovské literatury.¹⁶

Objemná kniha *Az uj Balkán félsziget és a Török birodalom* (1913, Nový Balkánský poloostrov a turecká říše) je opatřena rozsáhlým úvodem a sedmi mapami. A. Strausz v ní píše mj. o obyvatelstvu, zemědělské a živočišné výrobě, o průmyslu, hornictví, minerálních vodách, řemeslech, obchodu, sociální politice, obchodních smlouvách i financích a dopravě v Bosně a Hercegovině, Srbsku, Bulharsku, v Rumunsku, Řecku, v Albánii, Makedonii a v turecké říši. V části o Makedonii, o níž se v té době vědělo v Evropě nejméně, si bulharofilsky orientovaný autor (udržoval osobní styky např. nejen se spisovatelem Ivanem Vazovem, nýbrž také s ministerským předsedou Stefanem Stambolovem aj.) všímá zejména obyvatelstva, dále podává statistické údaje o průmyslové a zemědělské produkci, píše o makedonském tabáku, obchodu, dopravě aj.

Z hlediska našeho tématu jsou zvláště zajímavé Strauszovy práce, jež se týkají národopisu, lidové slovesnosti a jazyků balkánských národů, např. *Bolgár néphit* (1897, Bulharské lidové pověry) nebo *Bolgár nyelvtan* (1893, Bulharská mluvnice), kterou vydal spolu s Imrem Dugovichem a jež nese podtitul *Iskolai és magánhasznátra* (K využití ve škole a k sebevzdělávání). Šlo totiž v té době o první bulharskou mluvnici tohoto druhu ve střední a západní Evropě, která měla napomoci pronikání maďarských hospodářských zájmů na Balkán. Předmluvu k ní napsal Ivan Vazov.

Adolf Strausz sám přiznává, že první, kdo jeho a maďarskou společnost upozornil na „*velkolepá díla bulharské literatury a bulharských lidových písní*“, byl maďarský diplomat a politik István Burian (1851–1922).¹⁷

16 Strausz, A.: *Bulgarische Industrie*, Wien 1886. Týž: *Bolgár nephit*, Budapest 1897. Týž: *Die Bulgarien. Ethnographische Studien*, Leipzig 1898. Týž: *Bosznia ipara*, Budapest 1898. Týž: *Románia*, Budapest 1899. Týž: *Szerbia*, Budapest 1903. Týž: *Törökország*, Budapest 1905. Týž: *Az uj Balkán félsziget és a Török birodalom. Politikai, gazdasági tanulmány*, Budapest 1913. Týž: *Das Osmanische Reich*. Budapest 1917.

17 Hrabě István Burian byl diplomat, politik, ministr financí a ministr vnitra. Nejprve působil jako hlavní konzul v Moskvě (1882–1886), pak v Sofii (1887–1895), ve Stuttgartu (1896), od roku 1897 byl velvyslancem v Athénách. Nejnověji o něm viz István Dioszegy v čas. Kortás, čís. 2, 1966.

Čtyři roky po své první návštěvě Bulharska (1884) Adolf Strausz přeložil do maďarštiny a uveřejnil lidovou píseň *Krali Marko i moma saracinka* (1888, Králevic Marko a dívka saracénka) a o několik let později také píseň *Carkinja gārkinja* (Královna Řekyně).

Pro maďarskou i evropskou folkloristiku měl jedinečný význam Strauszův dvousvazkový sborník *Bolgár népköltési gyűjtemény* (1892, Bulharské lidové písně), který obsahoval bulharsko-maďarský úvod Ivana Šišmanova (1862–1928) a více než 150 stránkovou úvodní studii, která představuje seriózní pokus o rozbor a výklad bulharské a makedonské lidové slovesné tvorby. Kromě 179 svých překladů písní A. Strausz zařadil do sborníku také výsledek svých vlastních zápisů — 21 lidových písní v bulharském originále. Maďarský etnograf a folklorista koncipoval o několik let později podobný sborník bulharských a makedonských lidových písní a vydal jej německy. Toto vídeňsko-lipské vydání je opatřeno Strauszovou více než stostránkovou úvodní studií a obsahuje celkem 225 písní, z nichž např. 23 lidových písní je z cyklu o králevici Markovi a 3 písně patří islamizovaným Bulharům.¹⁸

V obširném úvodu A. Strausz mj. zdůraznil, že „literatura (miní národní uměleckou literaturu- pozn. I. D.) „může být skutečně živa jenom tehdy, když čerpá ze zdrojů lidové poezie nebo když kráčí ruku v ruce s ní“. Strausze fascinoval svým obsahem a koncepcí Sborník za narodni umotvorenija, nauka i knižnina, který od roku 1889 vydával literární historik a etnograf Ivan Šišmanov, mj. autor rozsáhlé studie o významu a úkolech bulharské etnografie (1889). Šišmanov nadšeně uvítal Strauszův dvousvazkový maďarsko-bulharsko-makedonský sborník lidových písní.

Adolf Strausz dále ve svém pojednání podal přehled všech sborníků bulharské (i srbské, neboť uvádí např. sbírky V. Karadžiče) lidové slovesné tvorby, které do té doby vyšly. Zdůraznil, že sborníky upozorňují především na výsledky sběratelské činnosti bratří z makedonského městečka Strugy Dimitra a Konstantina Miladinových.¹⁹ Jejich zásluhou totiž do té doby převládal lidové slovesný materiál sebraný převážně na území Makedonie. K významným sborníkům řadil A. Strausz sborník Stefana Verkoviče *Narodne pesme makedonskih bugara* (1860), jenž inspiroval německého badatele Georga Rosena k sestavení, překladu a vydání 106 bulharských a makedonských lidových písní (mj. též z uvedeného sborníku bratrů Miladinových) pod názvem *Bulgarische Volksdichtungen* (1879).

Georg Rosen podle Strausze převzal četné lidové písně ze sborníku bratří Miladinových, protože „v každém případě“ — jak napsal, — „hodnotnější než Verkovičův sborník je sborník, který vydali o rok později v Záhřebu bratři

18 Strausz, A.: *Bulgarische Volksdichtungen*, Wien-Leipzig 1895. Viz též recenzi V. Jagiće in Archiv für slavische Philologie VII, Wien 1895, s. 620.

19 Miladinovi, D. a K. : cit. dílo.

Miladinovovi“. A. Strausz vysoce zhodnotil dílo obou „*národních mučedníků*“ a připomněl, že pocházejí z „*téhož malého makedonského městečka*“, v němž právě počátkem 90. let zkoumali stav hospodářství a národopisné otázky maďarský hrabě Imre **Keglevich** a György **Berzeviczy**. Myslím, že maďarský a německý čtenář měl díky Strauszu poprvé možnost seznámit se s životem bratrů z městečka Struga na březích Ochridského jezera v takovém rozsahu.

Maďarský ekonom, etnograf a folklorista A. **Strausz** se pak soustředil mj. také na značně podrobný výklad lidových písní z cyklu o králevici Markovi, „*kteřé dnes představují téma k vážným sporům*“. Uvedené spory spočívaly podle Strausze v tom, že „*na jedné straně Bulhaři považují královici Marka za Bulhara, zatímco na druhé straně Srbové tvrdí, že je to hrdina jejich lidových písní*“. Adolf Strausz se ovšem domníval, že nejvíce lidových písní o králevici **Markovi** se zpívá především v Moesii, Thrákii a Makedonii.

Autoru studie o bulharské (i jihoslovanské) lidové slovesné tvorbě A. **Strauszu** rozhodně nemůžeme upřít důkladné historické a etnograficko-folkloristické znalosti a vědomosti. Jako ne mnoho jiných evropských slovanských a neslovanských badatelů věděl např. o tom, že **Jindřich z Lichtenštejna**, jenž byl poslán Rudolfem II. do Turecka, již v roce 1584 zjistil, že v evropské části turecké říše existovaly epické lidové písně už před jejím ovládnutím Osmany, tj. také ještě před králevicem **Markem**. To ostatně potvrzuje názor současné folkloristiky, že se folklór dočkal na Balkáně značného rozkvětu již před tureckým vpádem na Balkán.

Adolf Strausz v té době rovněž věděl, že **Václav Vratislav z Mitrovic** (1576–1635) cestoval roku 1591 z Vídně po Dunaji do Bělehradu a pak po souši až do Cařihradu, aby s výpravou jako „*komorní pachole*“²⁰ tam dovezl „*sultánovi obvyklý poplatek*“. Znal patrně (nebo o nich rozhodně věděl) *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, jež sice autor sepsal již roku 1599, které však poprvé vydal až Fr. M. **Pelcl** roku 1777.²¹

Ve svých výkladech se A. **Strausz** obšírně zabýval lidovou epickou tvorbou, legendami a koledami. Pojednal mj. také o bulharských koledách (do nichž řadí též koledy makedonské), ovšem dokládá je převážně příklady ze sborníku bratří *Miladinovových* (např. lidová píseň *Jana i šanceto* je , čís. 16, ze Struga).²² Když píše např. o samovílách, uvádí jako příklad píseň *Stojno le, Stojno, nevesto*, kterou převzal ze sborníku *Stefana Verkoviče*. Při výkladu slova „*koložeg*“ se zase Strausz odvolává na Kuzmana **Šapkareva**, který zaznamenal uvedené slovo v jednom přísloví z Ochridska.

Zvláštní místo věnoval A. **Strausz** ve své studii junáckým písním.

20 **Novák, A., Novák, J. V.:** *Přehledné dějiny literatury české*. Reprint 4. vydání, Brno 1995, s. 119.

21 **V. M. Kramerius** je vydal roku 1807, posléze **V. Ertl** 1906.

22 **Miladinovi, D. a K. :** cit. dílo, s. 15.

Ještě počátkem osmdesátých let minulého století tehdejší bulharská folkloristika (i slovanská folkloristika vůbec) a etnografie nerozlišovala přísně epické písně a nedělila je např. na junácké, historické a hajducké. Dostatečně je ostatně nerozlišili ve svém sborníku ani bratři Miladinovovi. Autoři vydaných sborníků nedbali (a také většinou neměli potřebné teoretické znalosti) na nějakou přísnou klasifikaci sebraného materiálu.

Můžeme předpokládat, že Adolf Strausz znal kromě sborníků St. Verkoviće a D. a K. Miladinovových také některé další sbírky bulharské lidové slovesnosti, např. *Bälgarski naroden sbornik* (I, 1872) Vasila Čolakova, který již před vydáním svého sborníku dodal bratrům Miladinovým asi 100 lidových písní z Ovyčodního Bulharska, aby je zařadili do sborníku *Bälgarski narodni pesni*.

Sborník Dimitra a Konstantina Miladinových, o němž jsem pojednal podrobněji několikrát již dříve²³, obsahuje mj. 146 junáckých (podle označení sběratelů) lidových písní (od čís. 57 po čís. 203), které posloužily A. Strauszi jako jediný ilustrační materiál k jeho výkladům o junáckých lidových písních a o „*pěti děťátkách*“, tj. *Dete Malečkovo i lamia* (čís. 59), *Sekula Detence i Altan-dzvezda* (čís. 60), *Marko i Dete Dukadinče* (čís. 121), *Temišvar Gjuro, Marko Kralevike, Jankula Vojvoda i Dete Golomeše* (čís. 173), *Marko i Gruica Novogov* čís. 122).²⁴ Ti všichni jsou lidem označováni za „*junáky nad junáky*“. „*Z Istrie až k Cařihradu a z Janniny až k Varně nenajdete člověka, který by neznal Markovo jméno. Všude narazíte na vzpomínky na jeho pohádkovou sílu a na znamenité hrdinské činy. Každý (dokonce ještě dnes) vám ukazuje stopy kopyt Markova koně Šarka*“ — poznamenává A. Strausz.

Vedle mnoha Markových hrdinských činů a popisu jeho povahy Strausz uvedl základní historická fakta o něm a o době, v níž žil. Jinak byl ovšem Strausz nucen vysvětlit čtenářům, že četné anachronismy a zeměpisné nepřesnosti, které jsou v legendách a pověstech o králevici **Markovi**, jsou výsledkem rozličné doby jejich vzniku. A. Strausz považoval za zajímavé uvést „*aspoň některá místa, v nichž se dodnes zachovaly Markovy stopy na Balkánském poloostrově*“: Markovi bočvi, Markova noga, Markov kamen, Markovo sedalište, Markovi kapii, Demirkapija aj. Všechny příklady Strausz převzal ze sborníku bratří **Miladinových**.

Samostatnou rozsáhlou kapitolu věnoval A. Strausz bulharským a makedonským svatebním obyčejům. Přitom je zajímavé, že příklady lidových písní, které se na svatbách zpívaly a jež Strausz uvádí jako ilustraci ke svým výkladům, jsou uvedeny pouze v maďarském překladu, nikoli v originále. Mohlo by to znamenat, že buď je Strausz sám zapsal v terénu a že je hned přeložil do maďarštiny,

23 Viz pozn. 1.

24 Čísla v závorce označují číslo, pod nímž je příslušná píseň uvedena ve sborníku bratří Miladinových.

nebo že zatím nebyl odhalen pramen (pro mne zůstává neznámý), z něhož Strausz písně převzal a přeložil.²⁵

Sám autor ostatně o tom podává toto svědectví: „*Svatební písně, jedna krásnější než druhá, znějí nejen v době zásnub a oddavek, nýbrž spolu s nimi přecházejí od úst k ústům také další písně, které vyprávějí o tužbách a přáních mladých. Jak je patrné z písní, které jsem zapsal, je v nich mnoho jiných námětů, někdy matka poučuje syna, aby si nehledal příliš krásnou dívku, nýbrž aby si vzal raději ošklivou, ale bohatou. V jiných písních zase rodiče zjišťují, že se jejich dcera zamilovala nikoli do Bulhara, nýbrž do chlapce jiné víry. O takových smíšených snatcích je mnoho lidových písní.*“²⁶

Za značně důležité považují Strauszovo zatím nám jediné známé osobní setkání s žijícím sběratelem a zapisovatelem makedonských²⁷ (v převážně většině pocházejí z jeho rodného Prilepu a z Prilepska) lidově slovesných výtvorů Markem Cepenkovem (1829–1920). Právě Cepenkov „převyprávěl v obci Mala Reka věrně a doslovně“ A. Strauszovi svatební obyčej z Debarska. Šlo o tzv. „*mal armas*“ neboli též „*svršuvanje*“. O podobném svatebním obyčeji v Kukuši pojednává text, jež je ve sborníku bratří Miladinovových a s nímž počátkem našeho století seznámil české čtenáře Emanuel Fait.²⁸ Český i maďarský badatel čerpali zřejmě ze stejného zdroje, jímž byl Šašmanovův Sborník za narodni umotvorenija. E. Fait mj. uvádí, že čerpal ze zápisů St. Verkoviče a Kuzmana Šapkareva, uveřejněné v 8. svazku Šišmanovova Sborníku, a z nepříliš hodnotné práce I. V. Jastrebova *Obyčai i pjesni tureckich Serbov* (2. vydání 1889). E. Fait nazval svou stať „*srovnávací studií*“, neboť se v ní skutečně pokusil o srovnání se svatebními obyčeji jinde v Evropě i na Kavkaze, kde se s nimi mohl osobně za svého pobytu seznámit. A. Strausz rovněž píše o zásnubách a oddavkách v různých místech Bulharska a Makedonie.

-
- 25 Podrobnější výzkum v budoucnu by jistě zjistil, že jsou převzaty a přeloženy ze zapsaných materiálů řady makedonských sběratelů (např. M. Cepenkova, K. Šapkareva, D. Matova, G. A. Láževa aj.), které byly uveřejněny ve: *Sborník za narodni umotvorenija, nauka i knižnina*.
- 26 Strausz, A.: *Bolgár népköltési gyűjtemény*, Budapest 1892, s. 51. Viz též Radev, S.: cit. dílo, s. 173–174.
- 27 Cepenkov, M.: *Makedonski narodni tvorbi*, 1–10, pod redakcijata na K. Penušliski, Skopje 1972. O mimořádně bohaté sběratelské činnosti M. Cepenkova svědčí např. to, že do roku 1900 uveřejnil ve Sborníku za narodni umotvorenija, nauka i knižnina celkem 269 pohádek a pověstí, 85 písní, 389 pověr a proroctví, více než 200 výkladů snů, 46 zařkávání, 12 bajek, 8 obyčejů a obřadů, 3727 přísloví a pořekadel, 100 hádanek, 20 jazykolamů a 67 dětských her. Viz *Rečnik na bálgarskata literatura*, 3, Sofija 1982, s. 566–567.
- 28 Dorovský, I.: *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*, Brno 1973, s. 103n.

Zásluhou A. Strausze se k maďarsky a německy mluvícím čtenářům dostaly informace také o dalších makedonských a bulharských zvycích, obyčejích, pís-ních, legendách, pověstech aj. Za značně zajímavé a pro mimobalkánskou Evropu dosud neznámé považoval Strausz např. tzv. *písňě žaljovné*, smutné, smu-teční, lamentace, které zpívají plačky při pohřebních ceremoniích, při nichž se oplakávají mrtví. Je nesporné, že se sám autor některých pohřebních průvodů zúčastnil a že tudíž mohl psát o tom, co poznal z autopsie. „*Nejznámější oplakávání a zejména písňě-lamentace jsou v Kruševu*“ (Makedonii — pozn. moje)-poznamenává Strausz. Jistě rovněž osobně poznal případy, o nichž píše, při nichž byli nemocní lidé již považováni za mrtvé a pochováni za doprovodu písni a „*vzájemné konverzace*“.²⁹

Adolf Strausz snad patřil v té době k prvním neslovanským autorům v Evropě, který v celistvosti a na značně vysoké vědecké úrovni pojednal o bogomil-ském hnutí. Napsal mj., že „*k nejstarším písňím patří ty, které jsou spojeny s bogomilským náboženstvím*“. Třebaže se přitom Strausz opíral o některé práce např. Marina Drinova a Vatroslava Jagiče, dopustil se četných nepřesností, které až pozdější bádání uvedla na pravou míru.

Adolf Strausz považoval za přirozené, že spolu s textem písňě vznikala k němu u jižních Slovanů (dojdeme, že u všech balkánských národů) také me-lodie. „*Jak u Bulharů, tak také u ostatních jižních Slovanů lidová poezie vzniká nikoli proto, aby byla vytištěna, nýbrž aby se podle možnosti zpívala co největším počtem lidí. Málo je těch písni, které jsou napsány k recitaci a k poslechu bez melodie*“ - zjistil maďarský badatel a popkračoval: „*Jižní Slované si zpívají doma, na ulici, na poli, při práci, při odpočinku, zpívají si, když je mu smutno, zpívají-si, když se radují. V každé životní situaci je doprovází píseň*“.³⁰

V souvislosti s citovaným zjištěním A. Strausz poznamená, že „*v poslední době*“ jsou zváni do Bulharska „*čeští dirigenti. Ti se však*“ — posteskl si Strausz — „*fakticky nestarají o bulharskou lidovou hudbu a o její specifické zvláštnosti. Strarají se spíše o aranžování bulharské lidové hudby, aby mohla být interpretována evropskými hudebními nástroji a aby z ní udělali tzv. evrop-skou hudbu*“.

Většina takto upravených srbských, bulharských, makedonských i tureckých lidových písni ztratila podle Strausze svůj specifický národní charakter. Doporučoval proto „*bulharským*“ sběratelům lidových písni, aby „*následovali moravské metody Národních písni*“³¹, v nichž se aspoň základní myšlenka nejen vášnivě hájí, nýbrž se také věrně „*přenáší*“.³² Strausz měl nesporně na mysl

29 Radev, S. : cit. dílo, s. 206 n.

30 Tamtéž, s. 219.

31 Bartoš, Fr.: *Nové národní písňě moravské s nápěvy do textu vřaděnými*, Praha 1882. Týž: *Národní písňě moravské vnově nasbírané*, Praha 1889.

32 Radev, S.: cit. dílo, s. 219.

folkloristickou metodu Františka **Bartoše** (1837–1906), která spočívala podle našeho názoru mj. v tom, že zapisoval moravské a slezské lidové písně i s nápěvy. Některé výběry vydal dokonce za hudební spolupráce skladatele Leoše **Janáčka**.

„Abych podal zběžnou představu o bulharských melodiích, přikládám zde tři písně s jejich nápěvy. Zapsal je **Georgi D. Ležev** (správně **Lážev**, v německém vydání sborníku je uváděn nesprávně jako **Lžev** — pozn. moje I.D.) v různých místech Makedonie tak, jak je slyšel. Jsou z kategorie tzv. ženských písní“ — psal dále **A. Strausz**.

Lidové písně s nápěvy, které **Strausz** zařadil do svého sborníku, převzal ze **Šišmanovova Sborníku** za národní umotvorenija, nauka i knižnina,³³ v jehož posledních svazcích, jak sám **Strausz** upozorňuje, vyšlo asi sto různých věrně zapsaných písní, tj. i s nápěvy.

První z písní, kterou **Strausz** pojal do svého sborníku, je z Vodenska (řecky Edessa, dnes na území Řecka) a má název *Potfatila Šar planina*. Do maďarštiny (a později též do němčiny) ji přeložil pod názvem *Makedonská píseň*. Spolu s patnácti dalšími písněmi byla „sebrána a do not dána“ **Georgim D. Láževem**, který říká: „Všechny písně jsem slyšel od spolužáků z různých míst Makedonie“.³⁴ Je to „smutná a melancholická melodie“, která zní „jako stará óda *Pindarova*“.³⁵ Podle **Strausze** její melodie sleduje zákony fryžských písní. Jí obsahově blízká je ve **Strausze** sborníku píseň *Bolen Stojan*.

Druhá lidová píseň s nápěvem, kterou **Strausz** pojal do svého sborníku, je z makedonské oblasti *Meglenska* (dnes rovněž na území severního Řecka), byla podle **Strausze** známá pod názvem *Divojko, divojko*. **Strausze** v ní spatřoval patrný cizí vliv, především vliv turecké hudby. Pravděpodobně jde podle našeho názoru o variantu lidové písně *Devojko, devojko, crveno jabolko*, která je uvedena ve sborníku bratří **Miladinových** pod čís.423.

Třetí příklad lidové písně s „pěkným a příznačným textem i melodií“ pochází z oblasti *Debarska*, která leží v západní části dnešní Makedonské republiky. Má název *Oj devojče, bugarče* a v maďarském překladu je uváděna jako *Oj, ty krásná bulharská dívenko*.³⁶

Podle názorů tehdejších maďarských muzikologů se bulharská (tedy tehdy včetně makedonské) lidová píseň hudebně liší od melodie ostatních slovanských národů. Dokonce prý nepřevzala vůbec nic ani ze zvláštních rysů sousedních

33 Viz Sborník za národní umotvorenija, nauka i knižnina, kn. 3, Sofija 1890, s. 117–133, kn. 4, 1891, s. 76–86. **G. A. Lážev** se narodil ve Vodenu (Edesse). Kromě lidových písní zapisoval také pohádky. Dával do not také záznamy **K. Šapkareva**. Viz tamtéž, s. 94.

34 Tamtéž.

35 Cituji podle **Radev**, S.: cit. dílo, s. 223.

36 **Strausz**, A. : cit. dílo, s. 145–146.

srbských lidových písní. Spíše prý vychází „ze starořecké hudby, neboť se její melodie obvykle pohybují v rámci staré řecké tonality, nejčastěji ve fryžské a dórské tonalitě, zatímco hudební detaily jsou založeny na aristotelovském tetrachordu (tj. na polovině oktávy, na souboru čtyř následných tónů v první nebo druhé polovině stupnice — pozn. moje I. D.), který je více melodický, než harmonický“.³⁷ Maďarský muzikolog Gyula **Kaldy** se dále domníval, že na rozdíl od lidové hudby ostatních slovanských a balkánských národů (albánská a bosenská lidová hudba si zachovaly turecké zvláštnosti, zatímco charvátská nese pečeť lidové hudby čtyř nebo pěti národů) bulharská lidová hudba nejméně podlehla cizím vlivům.

Tvrzení G. **Kaldyho** o charvátské lidové hudbě není tak docela pravdivé, neboť vychází podle mého názoru z nepochopení národnostního složení obyvatelstva na charvátsko-srbském území v minulém století. Charvátský folklorista, muzikolog a skladatel³⁸ Franjo Ksaver **Kuhač** (1834–1911, do roku 1871 se podepisoval jako Koch) vydal koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let 19. století čtyřsvazkové základní dílo *Južnoslovenske pučke pjesme*.³⁹

Rozsáhlý sborník obsahuje více než 1600 mohamedánsko-charvátských, ale též dalmatských, istrijských, kraňských a slavonských lidových písní, přičemž u charvátských písní ze Slavonie „převládá jejich srbský charakter“. A. **Strausz** dokonce našel v Kuhačově sborníku rovněž několik písní, „jejichž maďarský původ je nesporný“.

Uvedli jsme již, že některé lidové písně zapsal Adolf **Strausz** v terénu sám, jiné překládal z různých sborníků, především však zřejmě čerpal ze **Šišmanova** Sborníku za naordni umotvorenija, nauka i knižnina. Ze Strauszovy studie i z poznámek k písním, které přeložil, se dovidáme o některých jiných skutečnostech, jež nás uvádějí do širších souvislostí tehdejšího vývoje na Balkáně. K písní *Stojan a Ivan* např. Strausz poznamenává, že v okolí pohoří Rily je o Strachilu vojvodovi mnoho podobných lidových písní. „Když vzpurný major *Panica*“ — napsal A. **Strausz**, „vstoupil do Sofie se svými makedonskými četníky, celou noc jsem strávil v kruhu jeho družiny. Její členové zazpívali jednu dlouhou píseň o Strachilovi a svůj zpěv doprovázeli tamburou a jinými lidovými

37 Cituji podle **Radev**, S.: cit. dílo, s. 222. Maďarský muzikolog, dirigent a teatrolog Gyula **Kaldy** (1838–1901) byl mj. od roku 1881 režisérem Národního divadla v Budapešti a od roku 1884 šéfem opery. Zajímal se mj. o hudební tvorbu sousedních národů, včetně národů slovanských.

38 Franjo Ksaver **Kuhač** (1834–1911) byl charvátský teatrolog, skladatel a folklorista, mj. žák Karla Černého ve Vídni. Je považován za zakladatele charvátské hudební etnografie, historiografie a kritiky. Jeho základní dílo *Jihoslovenské lidové písně* (Jugoslovenske pučke pjesme, 1–4, 1878–1881, 5. svazek až 1941), sehrálo významnou úlohu v prosazování charvátské národní hudby.

39 Viz pozn. 27.

nástroji. S Panicovou pomocí jsem si píseň hned zapsal, bohužel se však spolu s jinými doklady ztratila“.

Maďarsky mluvícím čtenářům předložil A. Strausz v překladu také jednu *Milostnou píseň*, zapsanou nejplodnějším sběratelem makedonského folklóru Markem Cepenkovem. Již jsem se zmínil, že četné přímé i nepřímé důkazy svědčí o tom, že se Adolf Strausz s ním nejen osobně znal, nýbrž že znal také jím zapsané lidové písně, pohádky a jiné lidově slovesné materiály, které vyšly v Sborníku za národní umotvorenija, nauka i knižnina.⁴⁰ S největší pravděpodobností se s jistým Stojanem Lenistancem z Prilepu a Georgim Razlogovem z Banska, kteří mu mj. údajně zazpívali 23 lidových písní o králevici Markovi, Strausz seznámil prostřednictvím jejich folklorního materiálu, který vyšel v Šišmanovově Sborníku a z něhož Strausz čerpal pro německé vydání svého sborníku.

Rumunský básník, objevitel a sběratel⁴¹ rumunské lidové slovesné tvorby Vasile Alecsandri (1818–1890)⁴², který zapsané lidové balady a lyrické písně vydal ve dvousvazkovém sborníku *Poezii populare, balade adunate si indreptate de Vasile Alecsandri* (1852–1853, Lidová poezie, balady sebrané a upravené Vasilem Alecsandrim), mj. napsal, že „každý sborník lidových písní je jako útulek pro osiřelé děti, který netrpělivě očekává, že přijme pod svá křídla a pod svou péči ostatní sirotky bez otce a bez matky“.

Strauszovy výklady jsou založeny na znalostech a poznacích nejen bulharsko-makedonské lidové slovesné tvorby, nýbrž na znalostech folklóru, etnografie i historie všech balkánských slovanských i neslovanských národů. Alecsandriho metafora se Adolfu Strauszovi zřejmě zalíbila, neboť ve svém úvodu mj. napsal, že „každá bulharská lidová píseň je pro mne takovým sirotkem. Beru ji nyní za ruku, abych ji uvedl do evropské společnosti, do evropské literatury, třebaže jsem sám cizinec“.⁴³ Strausz byl přesvědčen, že si „bulharské a srbské lidové písně v cizině lidé zamilují“.

První rozsáhlou syntetickou studii *Po tragite na podvigot na Miladinovci* napsal před více než třemi desetiletími již zesnulý makedonský literární historik a kritik Dimitar Mitrev.⁴⁴ Ani v ní však bohužel nemohly být rozebrány a zhodnoceny četné práce folkloristů a slavistů z mnoha evropských zemí a jazykových

40 Jsou to většinou záznamy, jež vyšly ve Sborníku za národní umotvorenija, nauka i knižnina.

41 Viz více *Slovník spisovatelů. Rumunsko*. Zpracoval kolektiv autorů za vedení Marie Kavkové, Praha 1984, s. 69–72.

42 S. Radev, cit., dílo, jej omylem směšuje s jiným rumunským básníkem Grigorem Alexandrescuem, 1810–1885.

43 Radev, S.: cit. dílo, s. 224.

44 *Miladinovci, Zbornik*, Skopje 1962. Z hlediska objektivní vědecké pravdy považují za nesprávné, že byl pozmeněn původní název.

oblastí, v nichž se odrazil zájem nejen o lidové písně ze sborníku *Bălgarski narodni pesni* bratří Dimitra a Konstantina **Miladinových**. Dosud zůstává neprobádána recepce makedonské (i bulharské) lidové slovesné tvorby např. v Rakousku, Německu, v Anglii, Rumunsku, v Řecku, Albánii i v Turecku a jinde.